

BALOGH GÁBOR: A RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZ ÉS A NEMZETISZOCIALISTÁK MAGYARORSZÁGON. FŐBB KONFLIKTUSALAKZATOK ÉS MODUS VIVENDIK.

Az igen terjedelmes, több mint ötszáz oldalas összeállítás a szerzői előszó szerint azt tűzte ki célul, hogy bemutassa a hazai római katolikus egyház – elsősorban is a klérus –, illetve a nemzetiszocialista mozgalom egymáshoz és a környezetéhez való konfliktusos viszonyulását, a két fél között megfigyelhető konfliktusalakzatokat és modus vivendi-ket, főleg az 1931 és 1945 közötti időszakra összpontosítva. Arra vállalkozik, hogy a nagyrészt már ismert tényanyagot szociológiai fogalmak segítségével értelmezze, ám hangsúlyozza, hogy „morzsákat csipeget”, „csupán keresztmetszetét” kívánja adni a témának (16. oldal). Ugyanakkor érzékelhető az a törekvés, hogy szélesebb történeti összefüggésekbe próbálja ágyazni a témát, ezért a katolicizmus 19. századi konfliktusait, elsősorban az egyházpolitikai küzdelmet is hosszasan tárgyalja.

A könyv hat tematikus fejezetre tagolódik. Az első mintegy bemutatja a konfliktusban részesnek tekintett feleket: a katolikus egyházat, a nemzetiszocialista mozgalmat, a hazai zsidóságot, végül a kormányzót és a kormányt, vagyis a korabeli magyar államhatalmat. A második fejezet az egyház „politikai arculatát”-t kívánja megfesteni: elsőként általánosságban vizsgálja a katolicizmus és a politika viszonyát, olyan periferikus területekre is elkalandozva, mint a klerikusok fegyverviselésének kérdése; majd részletesebben is kitér öt irányzatra, amelyeket a korabeli papság soraiban azonosít: a legitimizmusra, a keresztényszfizmusra, a nemzetiszocializmusra, a keresztényszocializmusra és a nyilaskeresztes-hungarista mozgalomra. A harmadik rész az egyház viszonyulását mutatja be négy tényezőhöz: a nemzetiszocialista (nyilas) mozgalmakhoz, az államhoz és a társadalomhoz, a nemzetiségi kérdéshez, valamint a zsidókérdéshez. A negyedik fejezet a Kulturkampf és Kirchenkampf címet viseli, és a német szakirodalomban meghonosodott fogalmak segítségével kísérel meg értelmezni a magyar katolicizmus 1890 és 1945 között megvívott közéleti konfliktusait, kitérve az állammal folytatott házasságjogi küzdelmekre, illetve a protestáns felekezetekkel fenntartott viszonyra. A következő, Konkordátumok és egyházpolitika című rész először a modus vivendi példajaként értelmezett 1933-as német konkordátumot, illetve a Szálasi Ferenc-féle, megvalósulatlan konkordátum-tervezetet mutatja be, majd Adolf Hitler kereszténységfelfogását, a német újpogányságot, továbbá XII. Pius pápának a II. világháború alatt tanúsított magatartását tárgyalja. Az utolsó fejezet néhány esettanulmányt hoz az 1945 után politikai tevékenységük miatt felelősségre vont egyháziakról, majd statisztikák segítségével próbálja meg elemezni az 1890 utáni fontosabb társadalmi változások hatásait a

katolicizmus helyzetére. Végül a terjedelmes melléklet következik, amely különféle táblázatok mellett huszonnégy forrásszöveget tartalmaz.

A könyv sok olyan problémakört érint tehát, amelyek csak távolról, közvetetten vagy alig kapcsolódnak a tulajdonképpeni témához. Néhány, a szakirodalomból már jól ismert kérdés bőséges tárgyalása esetlegesen tűnik, a fejezetek pedig nem állnak össze szerves egésszé – a szerző nem is tesz kísérletet arra, hogy összegzésként levonja az általa leírtak tanulságait.

Egyes megállapítások kívül esnek a történettudomány jelenlegi konszenzusán, ami természetesen nem baj, az azonban igen, hogy a szerző rendre adós marad álláspontjának indoklásával. Az 1890-es évek magyarországi állam–egyház konfliktusát például következetesen kultúrharcként említi, noha azt ma már egyházpolitikai küzdelemként tartjuk számon, kifejezve a fokozati különbséget, hiszen a magyar államnak – Bismarck Németországával ellentétben – nem volt célja az egyház teljes ellehetetlenítése. Bizonyos állítások – például, hogy Teleki Pál halálának körülményei vitatottak lennének (79.) – csak a tudományos közegen kívül értelmezhetőek, mások, mint hogy Mindszenty Józsefet „enyhe fajvédő-fasisztoid beállítódás” jellemezte volna (303.), letűnt időket idéznek. Érdekes, hogy a könyv nem tárgyalja részletesen a katolikusok német megszállás alatti embermentő tevékenységét, amiben nem csak a nunciatúra vett részt, hanem a klérus soraiból is számosan. Végül a szöveg egyenetlenségeire is fel kell hívni a figyelmet: bizonyos pontokon a szerző a publicisztikára jellemző eszközökkel él, így például a két világháború közötti zsidóságról írt eszmefuttatásait a szövegdobozban Landesmann György főrabbi 1993-as nyilatkozatával illusztrálja. Nem világos az sem, hogy milyen olvasóközönségnek készült a munka, és milyen ismeretszintet feltételez. Az első fejezet például igencsak alapvető tudásanyagot közöl, és az oktatási segédanyag-funkciót látszik alátámasztani a szövegdobozok gyakori alkalmazása is. Ugyanakkor más szöveghelyek kevésbé ismert eseményeket, személyeket is köztudottként kezelnek, ahol pedig elkelhetett volna a segítség a kevésbé tájékozott olvasóknak. (*L'Harmattan*, Budapest, 2015)

KLESTENITZ TIBOR